
OBRAT KE ČTENÁŘI JAKO NÁSTROJ MARKETINGU

VENDULA ČEPICOVÁ

Na stránkách několika periodik se zase jednou rozběhla debata o stavu současné české literatury a literární kritiky. Značný podíl na tom měla První literární bilance, pravidelně pořádaná Ústavem pro českou literaturu na konci kalendářního roku, která vyvolala kritickou odezvu „Kritika v osamění“ hostovské redaktorky Evy Klíčové (2020a), na níž tematicky navazuje článek „Krise důvěry: Kritika versus čtenáři“ Miroslava Balaštíka (2020). Na ten pak na stránkách Hostu reaguje Pavel Janoušek (2020) a obhajobu podoby bilance sepsal také její moderátor Martin Lukáš (2020). Ve svém příspěvku se nehodlám zapojovat do této diskuze; mou ambicí je upozornit na jiný problém, který mimoděk poodhalila použitá rétorika obou hostovských redaktorů ve výše zmíněných textech a který se týká marketingové strategie Hostu. Ta se stala předmětem zájmu Hany Blažkové (2020) v článku „Česká literatura nevzkvétá: Národní obrození v rukách Hostu“, který vyšel v časopise A2 téměř souběžně s „Kritikou v osamění“ publikovanou v Hostu. Blažková demaskuje hostovské opěvování popularity a prodejnosti současné české literatury a proklamovanou snahu o revoluční změnu diskurzu jako ryze účelové jednání motivované ekonomicky, které navíc doprovází prosazování ploché a průměrné produkce. Probíhající diskuze ale pomohla odhalit ještě jednu nebezpečně manipulativní taktiku hostovské marketingové strategie, kterou se zde pokusím podrobněji rozkrýt.

Netradiční podoba zatím poslední První bilance vyvolala netradiční odezvu. Formu „komentované reflexe“, kterou Klíčová zvolila, obhajuje tím, že se tato bilance „spíše než přehledovému zhodnocení loňských zaznamenáníhodných děl blížila kriticko-manifestační performanci“ (2020a: 21), což přivedlo autorku článku k rozhodnutí reflektovat tentokrát více než loňské tituly právě výpovědi kritiků. Rétorika, s níž se do své reflexe pus-

tila, ale od začátku postrádá věcné argumenty a sugeruje dojem, že dotyčná bilance byla minimálně nedostatečná, viz kritickou zvolené lexikum při popisu podoby diskuze, které rozebírá Lukáš (2020) ve svém polemickém příspěvku na H7O. Odlišná přitom byla osoba moderátora a také jím zvolená koncepce, jak už je zmíněno výše. Na rozdíl od let minulých chyběly úvodní předem sepsané referáty, kolem kterých se posléze debata rozvíjela. Nový moderátor Martin Lukáš roční kritické bilancování pojal jako tvůrčí prostor čtyř diskutérů, reagujících bezprostředně především na jeho podněty. Jak Lukáš řekl v úvodu, debata se měla konat bez připravených tezí, naopak ona sama měla teze vyprodukovat. A ty, jak se domnívám po vyposlechnutí nahrávky bilance z osobního archivu moderátora, měly referovat nejen o loňských knižních titulech, ale především rozproudit debatu o literárněkritických kritériích, která jsou v současnosti uplatňována. Což se podařilo realizovat i nad rámec literární bilance.

Manipulativně konstruovaná reflexe Evy Klíčové totiž neinformuje ani tak o podobě bilanční diskuze, jako spíše o kritičtějších vlastních postojích a požadavcích na literaturu, které z jejího článku sice zdánlivě mimoděk, ale přitom o to výrazněji vystupují.¹⁾ A to právě z toho důvodu, že je používá jako argumentační výpady proti obsahu bilance, a tím je vlastně prosazuje. Její negativní referování o bilanci je evidentně motivováno těmi názorovými stanovisky, vůči kterým se někteří aktéři diskuze vymezovali. Problematické je pak nejen to, že své argumenty formuluje na pozadí kritiky bilance, již takto diskredituje před čtenáři svého referátu, kteří se debaty neúčastnili a nemají tedy možnost srovnání. Jak totiž dále ukážu, na prosazování těchto stanovisek má nejen Eva Klíčová, ale i další kritici Hostu, jmenovitě Miroslav Balaščík, evidentní ekonomický zájem, a způsob jejich argumentace je součástí manipulativní marketingové strategie. Dehonestující tón její kritiky nejspíš vyprovokovala skutečnost, že se bilanční diskutéři výrazně kriticky vyjadřovali k jednomu z hostovských titulů, ke knize *Tiché roky* Aleny Mornštajnové. Ta je navíc součástí takzvané literatury psané ženami, kterou kritička už

1 Navíc Klíčová průběh diskuze několikrát účelově zkresluje; kritizuje např. úzký výběr probraných titulů a uvádí, že se „diskuse [...] v podstatě zasekla na třech knihách“ (2020: 21). Účastníci debaty přitom hovořili nejméně o osmnácti titulech.

dříve prosazovala. To, že je úspěch knihy skutečně minimálně diskutabilní, výborně postihuje recenze Barbory Čihákové „Velké dějiny“ v knihách Aleny Mornštajnové“ (2020), která nejen že rozporuje kritiky často oceňované kvality knihy, ale upozorňuje na skutečnost, že ony „velké dějiny“ jsou značně bezpříznakové, pojaté jako „nekonkretizované a nekonfliktní bezčasí“ (2020: 38), což svědčí nejen o primitivnosti jejich ztvárnění (viz např. triviální konstatování „Válka mnohé změnila.“) a autorském neuměteltví, které se autorka snaží zastříti značně banálními metaforami (např. „okolní svět den za dnem ztrácí na pestrosti a barevnosti“ jako ilustrace komunistické nadvlády), ale také o problému, který Čiháková nazývá komercializace holokaustu. To, že by kniha *Tiché roky* mohla znehodnocovat díla sepsaná skutečnými pamětníky, neboť lidské utrpení, hrůzu a smrt nahrazuje sentimentem, vnímám jako skutečný problém, který by se u takto propagovaného díla neměl opomíjet.

Ve své kritice bilance se Eva Klíčová dotýká několika z jejího pohledu problematických míst, která postupně rozebírá. Nejzkresenějšího podání se pak příznačně dočkaly právě dvě části diskuze, které odkazují k marketingové strategii. Klíčová se nejprve vyjádřila k zahájení bilanční diskuze, kterou moderátor uvedl citací z recenze Jiřího Trávnička (2019), aby dal diskutérům podnět vyslovit se ke kritériím některých kritiků, která na současnou českou literaturu kladou. Klíčová tento počín vnímala jako neprofesionální, zaujatý a mimo jiné se vyjádřila, že moderátor úryvek z recenze záměrně dezinterpretuje. Problematické je už to, že se kritička pravděpodobně přeslechla, protože Martin Lukáš k diskuzi nabídl otázku, jestli se „neblamujeme, posuzujeme-li kvalitu literatury podle *hladкости čtenářského přijetí*“ [kurzíva V.Č.]. Její první polovina obhajoby kolegy Trávnička, v níž Klíčová uvádí, že kritik v citovaném úryvku neposuzuje kvalitu knihy podle *hladкости čtení*, je tak naprosto bezpředmětná. Její druhou výtku, a sice že Lukáš podsouvá Trávničkově, že do jisté míry zaměňuje vysokou prodejnost a četnost hodnocení knihy na knižních serverech (Trávniček tyto aspekty hodnotí u knihy *Hana* Aleny Mornštajnové) za její literární úroveň, kvalitu, pak snadno vyvrátí právě samotná citovaná recenze. V ní Trávniček nazval knihu doslova katapultem, který Alenu Mornštajnovou vystřelil do sféry domácího best-

selleru a upozorňoval na množství prodaných výtisků i pozitivních ohlasů na Databázi knih. A když Eva Klíčová ve snaze obhájit Trávníčkův nezaujatý postoj (ke které ji pravděpodobně podvědomě vede jeho pozice hostovského kritika písničho o knize vydané v Hostu) upozorňuje, že má Trávníček k následující knize *Tiché roky* Aleny Mornštajnové i výhrady v podobě odbyté psychologizace a autorčina lakonického stylu, je nutné podotknout, že Trávníček tyto skutečnosti v kontextu výrazně pozitivní recenze reflektuje jako další devízy knihy, nikoli jako negativní aspekty. Klíčová ve své reflexi tyto kritické postoje neobhájuje proto, že by jejich citace v bilanci neměla své místo či že by Trávníčkovy kritické postoje dezinterpretovala, ale proto, že Eva Klíčová zastupuje Trávníčkova stanoviska. Zde více než kde jinde nesmíme ztrácet ze zřetele ekonomický zájem kritičky, kdy se masová obliba knihy odráží v množství prodaných výtisků. Pro úplnost je nutno uvést, že se Klíčová ve své komentované reflexi krátce vyjadřuje k negativním aspektům knihy, ale, jak jedním dechem v podstatě přiznává, je to proto, „aby tento text nebyl vnímán jako poklonkovité vyjádření bezvýhradného souhlasu s Jiřím Trávníčkem či rozhněvané PR nakladatelství Host“ (2020a: 23). Toto krátké zdůvodnění ale skutečně kýžený dojem nenavozuje.

Pokud Eva Klíčová v rámci této obhajoby vytýká aktérům debaty neprofesionalitu v podobě dezinterpretace, zamést před vlastním prahem by si měla v souvislosti s odvážným tvrzením, že všech pět účastníků diskuze jsou ve svých literárněkritických postojích obránci jakési literární autonomie, „tedy představy, že o hodnotě literatury nerozhodují čtenáři, ale kritici“ (2020a: 22). Ti si podle Klíčové myslí, že „svým literárním školením dosáhli něčeho jako intelektuálního zasněžení rozpoznat nadčasové estetické kvality literárního textu“ (ibid.). Pomiňme urážející tón této výpovědi a zaměřme se na skutečnost, že Eva Klíčová nemá pro toto tvrzení oporu ani v proběhlé bilanční diskuzi, v níž se nejvíc projevila právě názorová disparátnost jednotlivých aktérů (za všechny neshoda Kittlové a Hellera stran knihy *Vytěženej kraj* Veroniky Bendové nebo naprostá neshoda diskutérů ohledně *Možností milostného románu* Jana Němce), ani v jejich publikovaných kritických reflexích. Osobně mohu nejlépe srovnat kritiky Kittlové a Lukáše, které nejen že se vyznačují odlišnou stylistikou a vůbec uchopením recenze jako písem-

ného kritického posudku, ale samozřejmě i rozdílnými názory (za všechny např. recenze na nejnovější básnickou sbírku *Tahiti v hlavě* Miroslava Olšovského). Nejvýznamnější je ovšem skutečnost, že se diskutéri neshodli právě na požadavku estetického kritéria na literaturu, který Klíčovou k této úvaze o literární autonomii vedl. Jediný, kdo explicitně vznesl požadavek na toto kritérium, byla Markéta Kittlová, z výpovědí ostatních kritiků ale tento nárok nevyplývá. A pokud ho přesto mají, nic to nemění na faktu, že je Klíčová obvinila z nedostatku sebereflexe a záměrně dezinterpretovala jejich vyjádření ve prospěch vlastní argumentace. Podobný názor na současnou kritiku navíc prezentovala také v rozhovoru pro *Tvar* (2020b), kde však v ryze obecné rovině podotkla, že jsou kritici často rozčarováni nad tím, že čtenáři čtou něco jiného, než se líbí právě jim, a na to konto hovořila o přeceňování postmoderní literatury. Tu podle ní kritici oblibují právě z toho důvodu, že v ní naleznou to, co se naučili na univerzitě. Z toho je patrné, že navážení se do kritiků je pro Klíčovou příznačné a aktéři bilanční diskuze pouze posloužili jako zosobnění jejího nevybíravého tvrzení. Navíc se ukazuje, že je pro ni charakteristické oddělování čtenářů a kritiků, které v podstatě nelogicky staví do protikladu. Při záměrně naivním pohledu se můžeme dokonce ptát, zda kritik není čtenářem, pokud čte knihu, a zda není čtenář zároveň kritikem, pokud nad knihou přemýšlí a hodnotí ji.

Podobné uvažování lze pozorovat i v další kritické reflexi hostovského kolegy Miroslava Balaštíka, který takto činí ve svém článku, explicitně nazvaném „Krise důvěry: Kritika versus čtenáři“. Ten k literární bilanci odkazuje pouze v perexu, když poznamenává, že kritici na ní opět odhalili pustotu současného literárního pole. Nutno podotknout, že jeho článek nevyznívá tak zaujatě jako reakce Evy Klíčové a nepostrádá ani jistou míru sebereflexe, neboť Balaštík v podstatě přiznává, že jako nakladatel hájí svou židli. Uvědomuje si také, že s poukazováním na žebříčky prodejnosti knih neobstojí (škoda, že si to neuvědomil také v úvodníku edičního plánu nakladatelství Host, v němž explicitně prohlásil, že kvalitu současné české produkce potvrzuje čtenářský zájem a vysoká prodejnost knih). Zdá se, jako by v článku v podstatě reflektoval rostoucí zájem o literaturu stran digitálních komunit, jako jsou nejrůznější influenceři, youtubeři a booktuberi, a také stupňující se tendenci čtenářů

komunikovat se spisovateli, ať už na autorských čteních či autogramiádách, a identifikovat se s nimi skrze příběhy v knihách. Úskalí jeho textu se začíná projevovat ve chvíli, kdy se Balaštík dostane k reflexi literární postmoderny, v níž v podstatě devaluje estetickou funkci literatury. Prohlásí, že o ní víme jen to, že existuje. Problematicčnost jeho textu se ale nejvýrazněji projeví ve chvíli, kdy v současné literatuře oproti literatuře devadesátých let začne spatřovat jakousi změnu. A ta podle něho nespočívá v ničem jiném než ve čtenářích. Výrazně podbízivým stylem totiž reflektuje, že čtení získalo jinou, vážnou funkci, při níž se „potkává bytostná potřeba jednoho člověka něco sdělovat se stejně bytostnou potřebou druhého sdílet“ (2020: 33). Nemožu se ubránit dojmu, že celý Balaštíkuv článek má vyvolat ve čtenářích pocit vlastní výlučnosti v literárním procesu; že jen na nich v podstatě celý literární svět stojí, a to na rozdíl od kritiků, kteří podle Balašтика naopak nejen že nemají k současné literatuře důvěru, ale dokonce jí opovrhují. Nakonec je obviňuje z nedostatku sebereflexe a neschopnosti, protože podle něho celého čtvrtstoletí nedokázali vyprodukovat texty, které by vyvolaly diskuzi o principech a přístupech k literárnímu dílu, jež by postihly proměny jeho funkce a recepce či to, v čem vůbec spočívá jeho skutečná hodnota.

Po rozboru článků Balašтика a Klíčové začíná poměrně plasticky vystupovat jejich názorový a argumentační rezervoár, na němž je založena obchodní strategie Hostu. Na pozadí kritiky postmoderny jako určité literární etapy, kterou navíc oba autoři značně zjednodušují, a devalvace estetické funkce literatury, uměle vytvářejí opozici dvou proti sobě vystupujících entit, čtenáře versus kritika. Čtenáře pak prohlašují za hlavního a jediného arbitra kvality současné české produkce a kritika naopak za nedůvěryhodného samozvaného vzdělance. Jak už postihl Janoušek v reakci zmíněné v úvodu mého článku, jedná se o přímo archetypální syžet objevující se i v dějinách literatury minulého století. Takový intenzivní obrat ke čtenáři měl však vždy svůj ideologický účel. V tomto případě Janoušek takový účel nenachází, obrat ke čtenáři vnímá jako kýženou metu, jejíž dosažení pomáhá současnou literární produkci udržet při životě i za cenu její diskutabilní kvality. Já se ovšem domnívám, že za ním stojí především pragmatický ekonomický zájem, který je zastírán bojem za deelitizaci literatury. Nejděsivější je přitom

samotná rétorika, kterou se ono zastírání realizuje. Začínám totiž nabývat dojmu, že se stávám obětí skryté persvaze obou redaktorů Hostu. Zde skutečně nezáleží na tom, že jsou nakladatelství a časopis formálně oddělené a rozdílně financované, na což vehementně poukazuje Eva Klíčová v již zmiňovaném rozhovoru ve Tvaru, která více než co jiného připomíná politickou strategii populismu. Ta se obecně vyznačuje rozdělením společnosti na „lid“ a „elitu“, kdy lid je ten „dobrý“, elita naopak zlá, zkorumpovaná v tom nejširším slova smyslu, lid je svrchovaný a cílem elity je tuto svrchovanost podřývat a zbavovat lid jeho politických a jiných práv. Populista takto uměle zkonstruuje společného nepřítele, vůči kterému může společně s lidem bojovat, a přitom mu umně a mimochodem podsouvá své názory a ovlivňuje ho kýženým směrem. Nemusím snad dodávat, že oním lidem je tu čtenář, který má právo na „svou Mornštajnovou“, a onou elitou kritici, kteří jim právo na Mornštajnovou upírají. A Host je tu rozhodčím tohoto (vykonstruovaného) sporu, který lidu/čtenářům Mornštajnovou rád poskytne. Už nezáleží na tom, že není arbitrem, ale původcem, a že Mornštajnovou nedaruje, ale prodává. Na stránkách časopisu redaktoři persvazi provedou, prostřednictvím nakladatelství prodají knihu.

Je také symptomatické, že zatímco za touto strategií registruji konkrétní jména Klíčové a Balaštika, kritici, do kterých se obouvají, jsou v této diskuzi jakousi anonymní skupinou vyznávající onu literární autonomii, ale kdo za jejich údajným působením skutečně stojí, to ví jen bůh. Jak už jsem ukázala, kvůli názorové disparátnosti to skutečně nemohou být diskutéři balance. A v podstatě netuším ani to, kdo je onen „běžný čtenář“, pojem diskutovaný i na zmiňované bilanci a hojně používaný právě hostovskými redaktory, protože za ním tím spíše nespátřuji žádnou definici, natož konkrétní osobnosti. Za koho bych se přimluvila já sama, je kritický čtenář. Takový čtenář, který prohlédne marketingové strategie nakladatelství, které se mu snaží sugerovat dojem výlučnosti, a zároveň se svobodně rozhodne, že si třeba i knihu koupí, a následně posoudí, nakolik a v čem je hodnotná pro něj samotného. Sám si určí, zda se inspiruje u literárních kritiků, a vybere si takové, jejichž recenze nejsou zkopírovanými anotacemi přečtených knih, ale předestírají neotřelé postřehy a způsoby uvažování nad literaturou. Bude vědět, že je utopické do-

mnívat se, že se někdy protnou hodnoty názorově rozrůzněných osobností a jejich subjektivní postoje k dílu, to ale bude respektovat. Na knize *Tiché roky* pak třeba ocení možnost identifikovat se s průběhem komunikační krize mezi otcem a dcerou, signifikantním rysem mnohých minulých i současných rodin, ale zároveň možná rozpozná, že je ztvárněna banálními jazykovými klišé. A že ony velké dějiny jsou nejen nafouknutou bublinou, ale mohou dokonce sentimentalizovat obraz holokaustu a tím zdiskreditovat jeho závažnost. Tolik k definici kritického čtenáře. Konkrétní osobnosti se jistě přihlásí.

KLÍČOVÁ, Eva

2020a „Kritika v osamění: první bilance české literatury 2019“; *Host* 36, č. 1, s. [20]–26

2020b „Snad jsme našli cestu z devadesátek, už byl nejvyšší čas. Rozhovor s Kritičkou roku 2020 Evou Klíčovou“; *Tvar* 32, č. 2, s. 4–6

BALAŠTÍK, Miroslav

2020 „Kritika versus čtenáři“; *Host* 36, č. 2, s. [30]–33

BLAŽKOVÁ, Hana

2020 „Česká literatura nevzkvétá. Národní obrození v rukách Hostu“; *A2* 16, č. 3, s. 4

JANOUSEK, Pavel

2020 „Mytologie čtení aneb Spisba o četbě“; *Host* 36, č. 4, s. 23–27

ČIHÁKOVÁ, Barbora

2020 „Velké dějiny‘ v knihách Aleny Mornštajnové“; *Dějiny a současnost. Zčásti* [on-line]. Dostupné z: [http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2020/3/velke-dejiny-v-knihach-aleny-mornstajnové/](http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2020/3/velke-dejiny-v-knihach-aleny-mornstajnov/)

LUKÁŠ, Martin

2020 „Literární kritika jako fackovací panák. O takzvaném bilancování První bilance 2019“; [on-line]. Dostupné z: <http://www.h70.cz/literarni-kritika-jako-fackovaci-panak/>

TRÁVNÍČEK, Jiří

2019 „Chvála literární inkluze“; *Host* 35, č. 8, s. 52–53